

ВИТРАТИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА

Розкрито сутність економічної безпеки підприємства та витрат на її забезпечення. Визначено структуру очевидних і прихованих витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства. Обґрунтовано періодичність збору інформації про витрати на забезпечення економічної безпеки.

The essence of enterprise's economic security and costs of its providing are shown. The structure of obvious and hidden costs of enterprise's economic security providing is determined. The frequency of information accumulation about costs of economic security providing is proved.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, загроза, витрати, очевидні і приховані витрати, екосесент, транзакційні витрати, організаційні витрати, облік.

Keywords: enterprise's economic security, threats, costs, obvious and hidden costs, ecosesent, transactional costs, organizational costs.

В економіці ринкового типу забезпечення економічної безпеки підприємства є однією з головних умов його виживання, функціонування та розвитку. З позиції захисно-гармонізаційного підходу підприємство перебуває в економічній безпеці, якщо подолано наявні загрози для його діяльності, і підприємство готове подолати відомі загрози, що можуть реалізуватися, тобто знає про загрози, має оцінки вірогідності їхньої реалізації та ресурси на подолання. Зазвичай подолати загрози діяльності підприємства можна шляхом узгодження інтересів підприємства та інтересів суб'єктів його зовнішнього середовища.

Подолання загроз діяльності підприємства потребує певних витрат, тобто забезпечення економічної безпеки як процес супроводжується формуванням витрат. Ці витрати підприємства у даний час не виокремлюються, тому виникає враження, що забезпечення економічної безпеки є «безкоштовним» процесом, що не відповідає дійсності. Вивчення витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства необхідні тому, що знання про такі витрати є передумовою оцінювання ефективності забезпечення економічної безпеки підприємства і підставою про вирішення дилеми «витрачати кошти на подолання загрози чи на подолання наслідків її реалізації».

Сучасній економічній науці вже вдалося вирішити деякі питання, що стосуються розкриття сутності економічної безпеки підприємства [1], управління економічною безпекою

[2; 3], складових системи економічної безпеки [4], узгодження інтересів як імперативної мети її забезпечення, способів протистояння загрозам [1; 2; 5], створення ресурсного забезпечення, необхідного для такого протистояння [3; 4]. З вирішенням цих питань в Україні пов'язана поява наукової школи з проблематики економічної безпеки. Процес накопичення нових знань у галузі економічної безпеки підприємств, хоча і далекий сьогодні від гармонійності, проте, триває, відкриваючи нові напрями і охоплюючи нові об'єкти. Так, дотепер не приділено належної уваги витратам на забезпечення економічної безпеки підприємства, хоча це питання є доволі актуальним, оскільки витрати є базовим поняттям діяльності підприємства і вирішальною мірою впливають на її результати.

Метою статті є виявлення природи витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Для розгляду витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства необхідно уточнити зміст понять «економічна безпека підприємства» і «забезпечення економічної безпеки підприємства».

Поняття «безпека» у перекладі з грецької означає «володіти ситуацією», тобто перебувати у стані надійної захищеності, яка сьогодні є найважливішою передумовою успішної діяльності підприємства у всіх її формах. На наш погляд, такими формами є існування, функціонування, розвиток [6, с. 66]. Для економесенту (economic security of enterprise) – науки, що вивчає проблеми забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва [7, с. 3], характерним є розширення предметного поля дослідження безпеки, в якому економічна безпека тлумачиться як стан надійної захищеності діяльності підприємства від різноманітних загроз, що виникають у зовнішньому і внутрішньому середовищах. Тут потрібно уточнити, що станом надійної захищеності діяльності підприємства є рівновага між станом підприємства та станом зовнішнього і внутрішнього середовищ його діяльності. Через нестійкий характер цієї рівноваги (зберігається нетривалий час) її потрібно постійно підтримувати, тобто намагатися усунути загрози діяльності підприємства або якнайшвидше подолати наслідки реалізації загрози. Загроза – це зміна у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, яка може порушити зазначену рівновагу.

Виходячи з цього, поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства» варто тлумачити як процес внесення змін у його функціональні підсистеми як відповідь на зміни, що відбулися, відбуваються або можуть відбутися у зовнішньому і внутрішньому середовищах. На поверхні економічного життя забезпечення економічної безпеки підприємства – це процес ухвалення та реалізації системи заходів різноманітного характеру у функціональних підсистемах підприємства з метою попередження реалізації загроз його діяльності, зменшення або подолання наслідків їх реалізації. У такому контексті забезпечення економічної безпеки підприємства охоплює всі процеси, що відбуваються на підприємстві, створюючи, поряд з основними факторами виробництва, базис діяльності підприємства. Звідси є припущення, що забезпечення економічної безпеки підприємства супроводжує практично всі процеси, що складають діяльність підприємства.

Захищеність стану підприємства як результат попередження загроз його діяльності, зменшення або подолання наслідків реалізації загроз забезпечується лише гармонізацією інтересів підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища. Закономірно, що гармонізація інтересів як процес захисту підприємства від загроз потребує витрат. Отже, витрати на економічну безпеку підприємства – це витрати на підтримання або поліпшення стану захищеності діяльності підприємства. Оскільки попереджувати загрози діяльності підприємства, зменшувати або долати наслідки реалізації загроз необхідно постійно, то на забезпечення економічної безпеки підприємство витрачає кошти протягом усього періоду діяльності, але вони не ідентифікуються як витрати на забезпечення економічної безпеки і вважаються витратами діяльності.

Витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства поділяються на дві групи – очевидні та приховані.

До очевидних витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства належать такі:

- витрати на збір інформації про загрози діяльності підприємства (про поведінку контрагентів, конкурентів, наміри органів державної та місцевої влади, появу нових видів продукції та технологій тощо) та аналітичну роботу з нею;
- витрати на утримання служби економічної безпеки підприємства;
- витрати на охорону інформації (у документарній та електронній формах) про діяльність та наміри підприємства (освоєння нової продукції, нових технологій, укладання угод з партнерами по бізнесу, реорганізація власності, вихід на нові ринки тощо);
- витрати на збереження комерційної таємниці при веденні переговорів.

Як бачимо, очевидні витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства незначні за переліком. Їхніми характерними рисами є очевидність, зв'язок з процесом забезпечення економічної безпеки у традиційному розумінні, отже, зрозумілість і сприйнятність. Ці витрати асоціюються з охороною підприємства – збереженням фізичних активів, інформації та працею фахівців з безпеки, тобто зі спрощеним уявленням про економічну безпеку підприємства. Насправді поняття «економічна безпека підприємства» є набагато масштабнішим.

Очевидні витрати можна вважати витратами на функціонування системи економічної безпеки підприємства. Поняття «система економічної безпеки підприємства» сьогодні тлумачиться неоднозначно – і як сукупність заходів на забезпечення економічної безпеки підприємства, і як сукупність елементів, взаємопов'язана дія яких її забезпечує, і як сукупність цілей, способів, методів та прийомів забезпечення економічної безпеки підприємства та ін. Очевидно, що розмаїття тлумачень зумовлене недосконалістю понятійно-категорійного апарату екосесенту і цілями дослідників тощо.

Приховані витрати – це витрати на зміни в діяльності підприємства, які зумовлені такими подіями у його зовнішньому середовищі, які розцінюються як загрози діяльності підприємства. Наприклад, жодне підприємство, якщо його продукція користується стійким попитом, не буде її удосконалювати без «зовнішнього тиску» – без зменшення попиту

або перспективи зменшення. Удосконалення продукції потребує витрат, які у ситуації стійкого попиту є зайвими. Удосконалення продукції почнеться у той момент, коли на ринку з'явиться більш досконала продукція або аналогічна продукція інших виробників, що загрожує підприємству зменшенням попиту на його продукцію. Як інтерпретувати витрати підприємства на удосконалення продукції? За традиційними поглядами, це накладні витрати, що виникають у технічних службах підприємства, а за положеннями еко-сесенту – це витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства: якщо не удосконалювати продукцію, тобто не мати таких витрат, то виникає реальна загроза з високим ступенем ймовірності реалізації зменшення обсягу реалізації і відповідно переходу на нижчу форму діяльності або її припинення.

Приховані витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства формуються у функціональних підсистемах підприємства (витрати на бізнес-процеси у цих підсистемах), і цей процес не є очевидним, він «прихований». Іноді навіть на теоретичному рівні складно відрізнити один від одного процеси формування витрат у функціональних підсистемах – на функціональну діяльність і на забезпечення економічної безпеки підприємства, оскільки ці процеси зливаються, утворюючи один загальний процес. До прихованих витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства можна зарахувати всі ті витрати, що здійснює підприємство для постійної підтримки нестійкої рівноваги між його станом та станом зовнішнього та внутрішнього середовищ. Приклади таких процесів найзагальнішого характеру, що супроводжуються формуванням прихованих витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства, подано у табл. 1. Перелік процесів, що супроводжуються формуванням прихованих витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства, не є вичерпним, він призначений лише для ілюстрації викладеної позиції.

Таблиця 1

Процеси забезпечення економічної безпеки підприємства, що супроводжуються формуванням прихованих витрат

Функціональна підсистема	Процеси
Виробнича	Освоєння нових видів продукції, технологій, конструкційних матеріалів
Маркетингова	Вивчення стану ринку, формування попиту, збільшення попиту, формування стосунків з клієнтами
Кадрова	Постійне навчання персоналу, формування лояльності персоналу
Інноваційна	Розроблення технічних, технологічних та управлінських інновацій
Інвестиційна	Пошук надійних та недорогих інвестицій, спрямування інвестицій у надійні об'єкти
Фінансова	Формування надійного руху грошових потоків

Виходячи навіть з прикладу процесів, що супроводжуються формуванням прихованих витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства, можна стверджувати, що приховані витрати за видами є різноманітними. До їхнього складу включають трансакційні та організаційні витрати (табл. 2). Цей перелік прихованих витрат не є остаточним.

Таблиця 2

Приховані витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства

Види витрат	
Трансакційні	Організаційні
Витрати на попередження опортуністичної поведінки партнерів, втрат від недобросовісності партнерів, контроль за дотриманням угод та забезпечення їхнього виконання, на стягнення дебіторської заборгованості.	Витрати на забезпечення контролю та розподілу ресурсів усередині підприємства.
Витрати на специфікацію та визначення, захист і нагляд за дотриманням права власності.	Витрати на мінімізацію опортуністичної поведінки всередині підприємства.
Витрати на право легальної діяльності (на придбання адміністративного ресурсу держави, сформованих інституцій та плата за них – податки).	Витрати на просування товару на ринку, утримання та посилення конкурентних позицій.
Витрати на забезпечення пов'язаного з угодою (трансакцією) перерозподілу права власності на товар.	Витрати на оновлення продукції, технологій, використання нових матеріалів.
Витрати на вимірювання (придбання вимірювальної техніки, документації за системами управління якістю, оплата послуг спеціалізованих установ – центрів стандартизації та метрології, консультацій спеціалістів, компенсація помилок вимірювання). Гарантії, що надаються підприємством щодо ремонту та обслуговування. Обмін бракованої продукції.	Витрати на оплату праці аналітиків та утримання аналітичних підрозділів підприємства.
Витрати на пошук маркетингової інформації (інформації про стан ринку, потенційних клієнтів, конкурентів – конкурентна розвідка) і ведення баз даних. Формування баз даних. Участь у виставках. Витрати, що виникають унаслідок неякісної або неповної інформації. Витрати на просування товару на ринку.	
Офіційні внески у різноманітні фонди та неофіційні виплати (за лобювання інтересів підприємства, за вирішення спірних питань на користь підприємства тощо).	
Витрати на ведення конкурентної боротьби (подолання цінового тиску конкурентів, захист зайнятого сегмента ринку, боротьба за нові ринки тощо).	
Витрати на адаптацію бізнес-систем (налагоджування механізмів погодження інтересів учасників бізнес-системи, зокрема, механізмів погодження попиту та пропозиції товарів, послуг, праці, фінансового та інтелектуального капіталу).	

Як свідчать навіть неповні дані про приховані витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства, в їхній структурі переважають трансакційні витрати. Однак не всі види трансакційних витрат виникають при забезпеченні економічної безпеки підприємства, хоча їхня частка у згаданих витратах є переважаючою. Отже, приховані витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства складаються з частини трансакційних і організаційних витрат підприємства.

У поданому контексті витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства у переважній більшості є зворотною стороною витрат діяльності підприємства. Тут виникає питання: як кореспондуються витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства та витрати антикризового управління. Відповідь на це запитання потребує окремого викладу, а тут зауважимо, що кризу ми трактуємо як комплексну загрозу діяльності підприємства, що утворюється перетинанням впливу численних чинників. Тому антикризове управління слід визнати частиною процесу забезпечення економічної безпеки підприємства, а витрати на попередження кризи в діяльності підприємства та подолання її наслідків – частиною витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Знання витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства використовується в аналітичних цілях (і не лише таких витрат, а й трансакційних витрат, витрат на функціонування логістичної системи тощо). Знання про розміри таких витрат потрібні для різноманітних видів аналізу, тому розмаїття структур витрат збільшуватиметься.

Джерелом інформації про витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства традиційно є дані обліку, причому, якщо йдеться про бухгалтерський облік, це переважно дані оперативного обліку. Проте в системі бухгалтерського обліку підприємства дані про витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства отримати дуже складно, оскільки вони «приховані» та «розпорошені» в інших видах витрат. Збір інформації про витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства – процес настільки трудомісткий, що зібрати ці дані можна лише один-два рази, а виокремлювати їх з певною періодичністю немає сенсу. Зрозуміло, що інформацію про витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства можна отримати з управлінського обліку підприємства, в якому дані про такі витрати формуються відповідно до потреб системи управління підприємством. Проте в Україні підприємства, де створено і запроваджено систему управлінського обліку, одиничні, оскільки вітчизняні менеджери традиційно заощаджують на витратах на управління.

Підсумовуючи, зазначимо, що будь-який процес у діяльності підприємства супроводжується формуванням витрат. Не є винятком і забезпечення економічної безпеки підприємства – складний комплексний процес, що віддзеркалює сукупність процесів, які складають діяльність підприємства. Інформація про витрати забезпечення економічної безпеки підприємства потрібна для визначення ефективності цього процесу. Однак постійно отримувати таку інформацію при відсутності системи управлінського обліку на підприємствах складно, тим більше, що керівництво більшості підприємств у виокремленні даних про витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства не дуже

зацікавлене, тому що не ставиться з повним розумінням до цієї категорії витрат. З плином часу питання постійного отримування даних про витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства постане з новою силою перед керівництвом підприємств України.

Література

1. Козаченко А. В. *Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения* : моногр. / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
2. Ляшенко О. М. *Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства* : моногр. / Олександра Миколаївна Ляшенко. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. – 400 с.
3. *Экономическая безопасность предприятий интегрированной промышленной структуры* : моногр. / [за заг. ред. Г. В. Козаченко]. – Луганськ : Ноулидж, 2011. – 226 с.
4. *Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство* : моногр. / [за заг. ред. Г. В. Козаченко]. Т. 1. – Луганськ : Елтон-2, 2010. – 282 с.
5. Ляшенко А. Н. *Проблемы согласования экономических интересов в условиях перехода Украины к инновационной модели развития* / А. Н. Ляшенко // *Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу* : моногр. / [под общ. ред. И. П. Булеева, В. И. Дубницкого]. Т. 1. – Донецк : «Юго-Восток, Лтд», 2011. – С. 119–134.
6. Погорелов Ю. С. *Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства* : моногр. / Юрій Сергійович Погорелов. – Харків: АдвА, 2010. – 352 с.
7. Андрощук Г. А. *Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны* : моногр. / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : ИД «Ин Юре», 2000. – 400 с.